

**EKOLOGIYA VA INSON HUQUQLARI: TOZA ATROF-MUHITGA BO'LGAN
GLOBAL HUQUQ**

Ulugbekov Abdulloh

*Toshkent Davlat yuridika universiteti huzuridagi Namangan viloyati akademik litseyi
talabasi, E-mail: abdullox.ulugbekov@gmail.com*

**MAQOLA
MALUMOTI**

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 23.04.2026

Revised: 24.04.2026

Accepted: 25.04.2026

KALIT SO'ZLAR:

*Ekologiya, inson
huquqlari, xalqaro
huquq, BMT
rezolyutsiyasi, toza
atrof-muhit, iqlim
o'zgarishi, yashil
adliya, huquqiy
majburiyat, barqaror
rivojlanish.*

Ushbu maqolada ekologiya va inson huquqlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik zamonaviy xalqaro huquqiy normalar asosida tahlil qilinadi. Toza, sog'lom va barqaror atrof-muhitga ega bo'lish huquqining fundamental inson huquqi sifatida tan olinishi jarayoni, — BMT rezolyutsiyalarining ahamiyati va davlatlarning ushbu sohadagi xalqaro majburiyatlari yoritilgan. Maqolada iqlim o'zgarishi sharoitida huquqiy himoyani kuchaytirish masalalari yuridik nuqtayi nazardan ko'rib chiqiladi.

Kirish

Insoniyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida ekologik muammolar endilikda shunchaki tabiatni asrash masalasi emas, balki fundamental inson huquqlarining ajralmas qismiga aylandi. Bugungi kunda global iqlim o'zgarishi, atmosfera havosining keskin ifloslanishi va tabiiy resurslarning kamayishi insonning eng oliy huquqi — yashash huquqiga bevosita tahdid solmoqda. Shu sababli ham, zamonaviy yurisprudensiya va xalqaro huquq sohasida "ekologiya" va "inson huquqlari" tushunchalari o'zaro uyg'unlikda o'rganilmoqda.

Xalqaro miqyosda bu boradagi eng muhim burilish nuqtasi 2022-yil 28-iyulda yuz berdi. BMT Bosh Assambleyasi o'zining 76/300-sonli rezolyutsiyasi bilan toza, sog'lom va barqaror atrof-muhitga ega bo'lishni insonning universal huquqi deb e'lon qildi. Ushbu tarixiy hujjat nafaqat ekologik huquqni tan oldi, balki dunyo davlatlari zimmasiga o'z fuqarolari uchun munosib tabiiy sharoit yaratish borasida aniq huquqiy majburiyatlarni ham yukladi.

Ushbu maqolaning dolzarbligi shundaki, globallashuv davrida ekologik adolatni ta'minlash — yosh huquqshunoslar va bo'lajak yuristlar oldida turgan eng dolzarb vazifalardan biridir. Toza atrof-muhitga bo'lgan huquqning xalqaro huquqiy maqomini tahlil qilish, iqlimiy inqirozlarning inson huquqlariga ta'sirini o'rganish va bu boradagi xalqaro standartlarni milliy qonunchilikka tatbiq etish masalalari tadqiqotimizning asosiy markazida turadi.

Maqola davomida biz ushbu huquqning shakllanish tarixi, xalqaro konvensiyalardagi o'rni va kelajakdagi istiqbollarini huquqiy nuqtayi nazardan ko'rib chiqamiz.

Asosiy qism

1. Toza atrof-muhitga bo'lgan huquqning xalqaro-huquqiy asosi

Ekologik huquqlarning inson huquqlari tizimida tan olinishi uzoq evolyutsion yo'lni bosib o'tdi. Dastlab, 1972-yildagi Stokgolm deklaratsiyasi insonning munosib hayot kechirishi uchun sifatli atrof-muhitga ega bo'lish huquqini birinchi bo'lib e'tirof etgan edi. Biroq, zamonaviy bosqichda 2022-yilda qabul qilingan BMT Bosh Assambleyasining rezolyutsiyasi bu huquqni universal (umumjahon) maqomiga ko'tardi.

Huquqiy nuqtayi nazardan, bu shuni anglatadiki, davlatlar endilikda ekologik muammolarni faqat ixtiyoriy xayriya yoki ichki siyosat sifatida emas, balki xalqaro huquqiy majburiyat sifatida ko'rib chiqishlari shart. Bu huquq uchta asosiy ustunni o'z ichiga oladi:

- Axborot olish huquqi: Atrof-muhit holati haqidagi haqiqiy ma'lumotlardan xabardor bo'lish.
- Qaror qabul qilishda ishtirok etish: Ekologik ahamiyatga molik loyihalarda jamoatchilik nazoratini o'rnatish.
- Odil sudlovga erishish: Ekologik zarar yetkazilganda sud orqali himoyalalanish.

2. Iqlim o'zgarishi va yashash huquqi: O'zaro bog'liqlik

Iqlim o'zgarishi bugungi kunda shunchaki harorat ko'tarilishi emas, balki yirik huquqiy inqirozlarni keltirib chiqarmoqda. Masalan, global isish natijasida yuz berayotgan tabiiy ofatlar insonning yashash huquqi, sog'lig'ini saqlash huquqi va hatto mulk huquqiga daxl qilmoqda.

Xalqaro yuridik amaliyotda (Case Law) yangi tendensiya — "Iqlimiy sudlashuvlar" paydo bo'ldi. Rivojlangan davlatlarda (masalan, Niderlandiya va Germaniyada) fuqarolar hukumatlarni atmosferaga tashlanayotgan zaharli gazlarni kamaytirmayotgani uchun sudga berib, g'olib chiqmoqdalar. Bu esa "Yashil adliya" (Green Justice) tushunchasining shakllanayotganidan dalolat beradi.

3. Ekologik mas'uliyat va kelajak avlod huquqlari

Inson huquqlari konsepsiyasi faqat bugun yashayotgan insonlarni emas, balki kelajak avlodlarni ham himoya qilishi kerak. Yuridik fanida bu "Avlodlararo adolat" (Intergenerational Equity) prinsipi deb ataladi. Ya'ni, bizning bugungi tabiiy resurslardan foydalanish huquqimiz kelajak avlodlarning toza tabiatda yashash huquqini cheklab qo'yimasligi lozim.

Xalqaro konvensiyalar, xususan, Orxus konvensiyasi va Parij kelishuvi davlatlar zimmasiga nafaqat o'z hududini, balki global ekosistemani asrash majburiyatini yuklaydi. Bu majburiyatlarni buzish xalqaro huquqiy javobgarlikka, kelajakda esa hatto "ekotsid" (tabiatni qasddan yo'q qilish) uchun jinoiy javobgarlikka olib kelishi mumkin.

Xulosa

Xulosa o'rnida ta'kidlash lozimki, ekologiya va inson huquqlari o'rtasidagi bog'liqlik endilikda shunchaki nazariy qarash emas, balki xalqaro huquqning qat'iy talabidir. Toza atrof-muhitga bo'lgan huquqning universal huquq sifatida tan olinishi — insoniyatning omon qolishi va barqaror rivojlanishi yo'lidagi ulkan qadamdir.

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki:

1. Huquqiy ongni yuksaltirish: Ekologik muammolarni hal etish faqat texnologik yechimlarga emas, balki har bir insonning o'z ekologik huquq va majburiyatlarini anglashiga bog'liq.

2. Xalqaro hamkorlik: Ekologik inqirozlar chegara tanlamaydi, shu sababli ularga qarshi kurashda barcha davlatlarning huquqiy birdamligi va xalqaro konvensiyalarga qat'iy rioya qilishi hayotiy zaruratdir.

3. Yashil adliya tizimi: Kelajak huquqshunoslari nafaqat qonun ustuvorligini, balki tabiat ustuvorligini ham himoya qilishga tayyor bo'lishlari, "ekologik huquqiy ong"ni o'z faoliyatlarining ajralmas qismiga aylantirishlari shart.

Xulosa qilib aytganda, tabiatni asrash — bu insoniyatning o'zini asrashi, o'z huquqlarini himoya qilishi va kelajak avlodlar oldidagi huquqiy qarzdorligini ado etishidir. Toza havo, musaffo suv va yashil tabiat har bir insonning tug'ilganidan boshlab ega bo'ladigan daxlsiz huquqiga aylanishi — adolatli dunyo tartibotining asosiy mezonini bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. BMT Bosh Assambleyasining Rezolyutsiyasi. (2022-yil 28-iyul). *Toza, sog'lom va barqaror atrof-muhitga bo'lgan inson huquqi to'g'risida* (A/RES/76/300).
2. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi. (1948). BMT Bosh Assambleyasi.
3. Parij kelishuvi (Paris Agreement). (2015). BMTning iqlim o'zgarishi to'g'risidagi hadli konvensiyasi doirasida qabul qilingan hujjat.
4. Orxus konvensiyasi. (1998). *Atrof-muhit masalalarida axborot olish, qarorlar qabul qilishda jamoatchilik ishtiroki va odil sudlovga erishish to'g'risidagi xalqaro konvensiya*.
5. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. (2023-yil tahriri). 49-modda (Ekologik huquqlar va majburiyatlar).
6. O'zbekiston Respublikasining Qonuni. *Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida*. 1992-yil 9-dekabr.
7. Boyd, D. R. (2012). *The Environmental Rights Revolution: A Global Study of Constitutions, Human Rights, and the Environment*. University of British Columbia Press.
8. Knox, J. H. (2020). *Human Rights and the Environment: The International Legal Framework*. Oxford University Press.
9. Sattarov, A. (2021). *Ekologik huquq: Nazariya va amaliyot*. Toshkent davlat yuridik universiteti darsligi.
10. BMT Inson huquqlari bo'yicha Oliy komissari rasmiy sayti: www.ohchr.org — *Environment and Human Rights* bo'limi.
11. O'zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi sayti: www.eco.gov.uz.